

УДК 323.15

Борисов Ю. С.

ФАКЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ФОРМА КОЛЕКТИВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ МЕНШИН У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Стаття аналізує поняття „факціоналізація” як фактор включеності етнокультурної меншини у політичний процес. Основна увага зосереджена на аналізі цього поняття у таких методологічних моделях, котрі тлумачать факціоналізацію і як потенційну можливість для конфлікту, і як інструмент для діалогу між етногрупами.

Ключові слова: факціоналізація, етногрупа, етнокультурна меншина, методологія.

Борисов Ю. С. Факционализация как форма коллективной репрезентации этнокультурных меньшинств в современном политическом процессе.

Статья анализирует понятие „факционализация” как фактор включенности этнокультурных меньшинств в политический процесс. Основное внимание сосредоточено на анализе этого понятия в таких методологических моделях, которые интерпретируют факционализацию и как потенциальную возможность для конфликта, и как инструмент для диалога между этногрупами.

Ключевые слова: факционализация, этногрупа, этнокультурная меньшинство, методология.

Borysov Y. S. Factionalization as a collective form of representation of ethno-cultural minorities in the modern political process.

This article shows a history of a factionalize model as factor of policy process by tracing the emergence of group theories. The article also analyzes the concept of a factionalize as a factor of the inclusion of ethno-cultural minority in political process. The attention is concentrated on the analysis of this concept in such methodological models, which interpret factionalize as the potential for conflict and so as a method for dialogue between ethnic minorities.

Key words: factionalization, ethnic group, ethno-cultural minority, methodology.

Актуальність теми. У багатьох людських спільнотах об’єктивно існуюча стратифікаційна множинність не завжди знаходить своє втілення в розгалуженій інфраструктурі політичних партій та організованих груп інтересів (громадських організацій, професійних спілок та ін.), а особливо тих, які множать етнічне різноманіття та функціонально репрезентують все розмаїття інтересів і соціальних очікувань, що існують у цьому соціумі. А тому серед понять, що визначають основи міжлюдських взаємен, поняття „плюралізму” займає чи не найважливіше місце. У широкому сенсі воно стосується всіх спільнот незалежно від характеру політичного режиму. Оскільки будь-яке суспільство, насамперед, у соціальному вимірі – це завжди гетерогенне, неоднорідне суспільство, яке структуроване, диференційоване безліччю нерівномірних один щодо одного статусів, котрі мають власні, особливі інтереси, що не співпадають з цінностями, орієнтаціями, настроями інших прошарків. Але і тут можливі застороги: так, якщо спробувати здійснити спробу ретроспективного аналізу, то в Україні радянського періоду на інституційному рівні панував не плюралізм, а те, що деякі вчені визначили поняттям „груповий монізм” – існування системи інтегрованих у державний механізм єдиних організацій, котрі виражали інтереси не окремих соціальних стратів та груп, а всього т. зв. „радянського народу” як нової сформованої соціалістом історичної спільноти людей [2, с. 229–230]. Такого роду жорстко централізована система відносин між державою (партією) та суспільством не відповідає

свободі людського духу і демократичним політичним режимом не визнається.

Спроби трансформації тоталітарної системи у конституційне визнання прав громадян на організацію груп за інтересами мали на меті утвердити політичний плюралізм і багатопартійність, які у ліберально-демократичному дискурсі розглядаються не тільки як базові принципи демократичної організації суспільства, але і як обов'язкова вихідна умова належного функціонування демократичного політичного режиму.

Метою даної статті є висвітлити інструментальне співвідношення факціоналізації як форми колективної/групової реперзентації у сучасному політичному процесі.

Завдання статті:

- висвітлити сучасні класифікації та типологію артикуляції інтересів етнічних груп у сучасній політичній науці;
- проаналізувати, у який спосіб етнікультурні меншини у момент обстоювання своїх інтересів впливають на систему соціального представництва в умовах демократичного політичного режиму.

Постановка таких завдань спричинена необхідністю дослідження раціонально-критичного осмислення політичних явищ і процесів у призмі аналізу формалізованої та неформалізованої системи соціального представництва в політиці та аналізу в такій системі реальних (а не тільки конституційно-декларованих) можливостей просування та захисту громадянами своїх намірів через вираження колективних етнічних інтересів. У рамках цієї проблематики слід чітко визначити, що рух будь-якої країни до демократії у своєму сутнісному вираженні є не чим іншим, як шляхом до громадянського суспільства. Звідси чимала частка суспільного життя у всьому різноманітті форм і проявів будується на опосередкованих, самоврядних (саморегульованих і асоційованих) засадах. Таке суспільство не виникає за наказом „зверху”, а є результатом масової суспільної активності „знизу”. Вихідними передумовами утвердження громадянського суспільства є не тільки конституційно визнане і гарантоване право громадян на групову організацію, але і усвідомлені потреби та здатності творення такої організації, тобто готовність і вміння вирішувати свої життєві проблеми без надії виключно на державу, створюючи для цієї мети різного роду недержавні (некомерційні) громадські об'єднання та союзи.

В Україні проблема формування повноцінного громадянського суспільства натикається на те, що такого роду вміння та спосіб діяльності до самоорганізації та громадської самодіяльності є вкрай слабкорозвиненими. В основному домінує психологія соціального утримання, коли значна частина населення звикла розраховувати не на власні індивідуальні чи організовані колективні зусилля, а поклатись виключно на владу. З цієї причини вони постійно стають жертвами різного штибу соціальних та політичних маніпуляцій як з боку можновладців, так і тих, хто претендує на займання владного статусу. Звідси очевидно, що без подолання цієї масової психології пристосуванства можливість утвердження в нашій країні нормального громадянського суспільства буде позбавлена реальної позитивної перспективи. У цьому зв'язку важливим є вміння та здібності через раціонально-легальні механізми користуватися таким важливим інструментом соціального представництва в політиці як репрезентація групових інтересів, що в Україні на рівні масової свідомості поки що сприймаються в основному з насторогою. Проблема тут в тому, що навіть громадські організації ініціюються і створюються верхами (під конкретного лідера або групу) і не завжди є продуктом соціальної самоідентифікації чи самоорганізації. Враховуючи цю обставину, можна припустити, що слабкість творення в Україні об'єднань „знизу” є дзеркальним відображенням слабкості громадянського суспільства, його нездатності/неспроможності висунути зі свого середовища гідних лідерів і активістів, забезпечити їх необхідними ресурсами та надати їм необхідну підтримку. Сказане передбачає можливість виваженого осмислення програм діяльності різноманітних, у першу чергу етнічних груп. Практична гострота і актуальність цієї здатності обумовлюється й тим, що доводиться вибирати не з двох-трьох, а, як правило, з декількох десятків часто

протилежних за цілями діяльності етнокультурних меншин.

У сучасній політичній науці поняття „групи інтересів”, застосоване у т. ч. і до активізації етнокультурних меншин, у політичному процесі прийнято співвідносити перш за все із найбільшими дієвими учасниками політичного процесу, оскільки вони у політичний процес вносять те, що визначається таким терміном як „факціоналізація” (factionalize) [4, р. 317–318]. Зокрема, наявність двох конкуруючих „системно взаємодоповнюваних” [6, р. 206] політологічних концепцій функціонування етнокультурних груп як груп інтересів – „концепції плюралізму” та „концепції елітарності” – дає підстави визначити ефективність таких груп інтересів як дієвих учасників політичного процесу. Для того, щоб визначити наскільки конкретна політика концептуалізує рішення у понятті „група інтересів”, варто класифікувати їх наступним чином: 1) роль груп інтересів, які прагнуть здобути політичну владу (але не політичних партій); 2) аналіз конкретних неурядових (неприбуткових) організацій; 3) аналіз соціальних організацій, як, наприклад, професійні спілки чи релігійні групи.

Визнання того, що „суверенна влада „держави” як „частина публічної влади” (puissance publique), котра визначається абсолютною і вічною владою держави, яку латинці називають „maiestatum” [12, р. 1104], а, отже, „державна” складається з акторів, як інституційних, так і позаінституційних, і ці актори є продуктом їх історичного, соціально-економічного, політичного та інших контекстів. Безумовною ідеєю тут є те, що такі групи мають конкуруючий набір інтересів, а держава виступає як механізм контролю. Це уявлення вкорінене у інституційні процеси ще з XIX ст., коли переважали нормативні переконання усталення політичних інститутів до рівня платонівських ідеалів, а не контекстуалізація таких установ відповідно до поточної політичної реальності. Подібний підхід в аналізі функціонування груп інтересів дозволив відстежити „зміни у плутаній риториці політиків, які затьмарювали реальне управління державними справами, прикриваючись абстракцією „національного інтересу” [6, р. 80]. У свою чергу, це спричинило необхідність залучення до суспільних наук емпіричних даних, котрі використовували їх для опису конкретної суспільно-політичної реальності. Зміна у методології дослідження змінила пріоритети у вивченні загальної політичної теорії від наголосу на функціонуванні держави та уряду як чистих форм політиії до вивчення таких понять, як „вплив” та „влада”.

Аналіз вивчення поняття „групи інтересів”, наявне в сучасній політичній науці, дає підстави класифікувати два напрями вивчення вказаного поняття: перш за все – це здатність громадських груп з їх чисельними конкуруючими інтересами впливати на процес прийняття рішень інституційними акторами, яка є фундаментальним положенням концепцій, що прагнуть розкрити суть поняття „групи інтересів”. Однак коннотація поняття „групи інтересів” поділяє дослідників на ті напрями, які ми в даній статті умовно назвемо „плюралісти” та „елітаристи”. Плюралісти пов’язують термін „влада” з децентралізацією через поділ на гілки та рівні влади. Плюралістичний підхід визначає специфіку децентралізованої форми правління, в якій групи інтересів постійно регенерують конфлікти, оскільки жодна група не претендує на розуміння „загальної волі” (general will/ *volonté générale* (термін Ж.-Ж. Руссо) [1, с. 298–299], навпаки, інтереси груп чисельні та постійно змінюються, а тому розв’язати їх можливо виключно через прозорий процес демократичних виборів. Звідси аналіз дієвості груп інтересів визначає специфіку функціональності конкретного політичного процесу, а саме поєднання понять „група” та „інтерес” є свідченням перенесення приватних конфліктів у суспільний простір. Класик політичної науки Р. Даль також відмічав фрагментацію та конфлікт між громадськими та приватними інтересами. Оскільки жодна група ніколи не зможе поєднати інтереси суспільства в цілому, Р. Даль вважав, що групові інтереси можуть бути узгоджені так званою „централізованою позитивною державою” [6, р. 80], а консенсус можливо віднайти тільки поза межами групових інтересів.

„Елітаристський” підхід наполягав на тому, що „групи інтересів” завжди потребують

високого рівня володіння ресурсами та підтримки впливовими патронами (спонсорами, меценатами, захисниками), а останні самі зацікавлені у творенні клієнтелі, щоб мати спроможність боротися за вплив на владу. Оскільки ресурси завжди розподілені нерівномірно, то постійно наявний нерівномірний доступ до влади (power). Правляча еліта (у першу чергу фінансово-економічна) оберігає власні інтереси за допомогою такої політичної активності, яка перманентно регенерує нерівномірний розподіл багатств і ресурсів. А значить, якщо жодна група не може виражати інтереси інших (якщо виходити із класичного визначення, що групи інтересів – це сукупність окремих індивідів, котрі взаємодіють на основі спільних поглядів, уявлень чи переконань та виставляють вимоги іншим конкурентним/альтернативним групам [14, р. iii]), а правляча еліта обстоює виключно власні, то груповий конфлікт всередині обраного демократичним шляхом уряду та між різними рівнями бюрократії є визначальною характеристикою демократичного політичного режиму [15, р. 251–252].

Основний недолік концепцій „групових інтересів” є їх нездатність передбачити дії політичних акторів у межах політичного процесу. А тому поняття „теорія” відносно аналізу функціонування „теорії груп” слід розглядати з точки зору окремого напрямку чи орієнтації в політичних дослідженнях, але не як „теорію” з її логічною несуперечливою послідовністю поєднання емпіричного та методологічного досвіду. Врешті, такому терміну, як „теорія груп”, не вистачає емпіричної строгості, а тому „плюралістичний” та „елітарний” підходи можуть використовуватися як методологічні рамки для аналізу та опису політичного процесу, але не як аксіомні „теорії” владарювання, які вивчають місце і роль політиків у виробленні політичних рішень. „Групи інтересів” відіграють вирішальну роль у політичному процесі, хоча, можливо, дане поняття не здатне докладно пояснити весь всеохопний процес у політичній науці, а тому концепції, котрі прагнуть піддати аналізу „групи інтересів”, можуть використовуватися як методологічний інструмент. У такому ракурсі, звичайно, слід обережно поводитись із поняттям „теорія груп інтересів”, але виглядає цілком можливим вести мову про „групи інтересів” як про методологічний інструмент аналізу суспільних груп.

Виходячи з того, що політичні підсистеми існують та функціонують у структурі держави шляхом досягнення влади та фрагментовані різними рівнями влади [11, р. 267, 275], плюралізм, за визначенням, включає в себе кілька центрів влади, які взаємовпливають один на одного, – такий взаємовплив слід позначити поняттям „децентралізація”. Крім того, у структурі самої держави „децентралізація” проявляється у кожній галузі і за характером поділяє повноваження між центральним та місцевими урядами. Звідси, децентралізація посилюється завдяки наявності чисельних державних і квазідержавних установ/організацій, таких, як місцеві органи самоврядування, об’єднання співвласників багатоквартирних будинків, державні університети, технікуми, школи, торгові палати і навіть шкільні округи. Крім таких державних установ, процес децентралізації спонукається і політичними домаганнями бюрократичного персоналу, громадських об’єднань, лобістських груп, ЗМІ, діапазон впливу яких досить відрізняється – від невідчутного впливу до вирішального впливу на прийняття політичного рішення, а це є свідченням втягненості багатьох політичних гравців зі своїми інтересами у політичний процес [13, р. i-iii, xx, 6; *idem*]. Тому варто твердити, що вплив „груп інтересів” можливо зафіксувати на всіх стадіях визначення, формулювання та вироблення політичного процесу.

Не менш значимою є проблема методологічного аналізу тих груп інтересів, котрі є частиною політичної еліти, чий інтереси будуть виконані за допомогою доступу до формування політичного порядку денного та вироблення політики і який це має вплив на демократичний політичний режим. Той безумовний факт, що володарі фінансів змушують політиків відкривати для них ширші можливості у здобутті політичної влади, означає, що домінуючий соціально-економічний клас функціонально є інституційним партнером уряду. Політики завжди відкривають вплив фінансовим „воротилам”, оскільки постійно знаходяться у пошуку фінансів для своїх політичних проектів чи перманентних виборів, а тому питама

вага тих, хто допомагає їм фінансувати кампанію або чия підтримка є „фінансово символічно важливою” [4, р. 320] свідчить про нерівний доступ у формуванні політичного порядку денного, коли перевага віддається таким заможним групам і вдоволення їх інтересів є збитковими для інших, вказує, що функціонування таких груп є шкідливим для демократичного урядування. З іншого боку, можна стверджувати, що демократичний політичний режим має багато механізмів, щоб бути стабільним, оскільки задоволення через владні рішення тільки запитів однієї групи інтересів змушує інші організації чинити альтернативний вплив на владу [3, р. 323–324]. Безумовно очевидним є те, що компроміс та рішення є найкращим варіантом для взаємодії між більшістю груп інтересів.

Небезпека домінування виключно однієї „групи інтересів” у конкретному суспільстві наразі не відповідає оцінці політичної реальності, тому що зараз етнічні та національні спільноти тотально відійшли від інформаційної асиметрії, і пересічний громадянин має реальні можливості та ресурси, щоб стати добре проінформованим відносно будь-якого політичного питання, що відкриває для нього безліч точок доступу для причетності до політичного процесу – від участі в масових рухах до експертизи певних суспільнозначимих питань та навіть претендування на державну посаду. Певною мірою засоби масової інформації є способом перевірки нерівності між групами інтересів у процесі формулювання, вироблення та здійснення політики. Групи інтересів також є ще одним способом для пізнання політичних проблем і постановки порядку денного на усіх етапах процесу розробки політики [8, р. 296–297; 304–305]. Нерівномірність груп інтересів може бути спричинена бідністю ресурсів, але має достатньо сили для широкого поширення ЗМІ, щоб представити свої питання для набагато ширшої аудиторії. „Вплив масовості є ключовим компонентом плюралістичної теорії груп інтересів” [6, р. 171].

Реальність сучасного світу є такою, що неможливо, щоб законодавець, президент чи кожний конкретний член судової системи був здатним осягнути безмежний потік інформації навіть у його вузькій галузі. Тому звично, що вони у своїй роботі опираються на бюрократичний апарат, кожен член якого приналежний до тієї чи іншої колективної групи (етнічної чи національної), володіє певними знаннями [5, р. 212–214], має власні переконання [15, р. 252–253], методи роботи [9, р. 225–227] та вузькоспеціалізовані навички [10, р. 221]. Наслідком цього є те, що у політичний процес залучається багато інституційних гравців, які не обираються демократичним шляхом, володіють спеціалізованими знаннями, тим більше ймовірно, що їх рішення відзеркалюють менший інтерес суспільних субгруп, а іноді й „спотворюють наші цілі, оскільки національні інтереси не завжди є сумою всіх наших приватних особливих інтересів” [3, р. 317]. Щоб уникнути такого „спотворення”, необхідні певні застороги щодо „груп інтересів”, котрі зосереджені на певному аспекті або проблемі в державній політиці. Таку засторогу іноді вбачають у технократії. Особи, що приймають рішення, у бюрократії управління та інших організаційних системах були відібрані зважаючи на їх навички і кваліфікації, а не виходячи з того, якою кількістю грошей чи політичним капіталом вони володіють. Про рівень професійної кваліфікації індивідів, котрі відповідальні за прийняття політичних рішень і мають належну репутацію у своєму професійному середовищі, здатні судити тільки люди з їх професійного оточення [7, р. 46]. Така група інтересів, що вирізняється з-поміж інших (елітний клас правителів), базована на знаннях, на відміну від класів і багатств чи привілеїв, і є більш плюралістичною по духу. Такий плюралізм технократичної групи інтересів виглядає не зовсім переконливим, оскільки є „небезпека зсуву до інкременталізму” [7, р. 47] у творенні політики, що потенційно спричинить ефект спотворення концепції „*volonté générale*”. Реалізація політики у середовищі, котре „вже переповнене публічними зобов’язаннями та програмами” [7, р. 48], збільшує шанс, що політика окремих груп інтересів матиме численні та непрямі впливи на інші [7, р. 49]. Також слід не забувати, що багато відмінних інтересів часто мають ефект безвиході у політичному процесі.

Отже, вивчення методології аналізу інтересів етнічних меншин через поняття

„факціоналізація” не передбачає акценту на активності окремих індивідів у політичному процесі, але такі методологічні підходи допомагають нам краще зрозуміти суперечності, наявні у політичному процесі. Вочевидь, що найпроблемнішим аспектом вивчення такої проблеми є напруга між множинністю інтересів і те, яким чином така чисельність генерує напруженість у процесі вироблення політики. Ширша постановка проблеми для подальших наукових розвідок – вивчити, яку особливу роль фанкціоналізація відіграє у процесі прийняття політичних рішень. Хоча, як було видно, не зважаючи на різноманітні інтерпретації характеру груп інтересів, важко заперечити, що поняття „групи інтересів” є адекватним методологічним інструментарієм в аналізі прийняття політичних рішень та визначенні характеру впливу таких рішень на загальний політичний процес. Розуміння вказаних двох факторів дає підстави усвідомити реальну сутність сучасної політики при демократичному способі правління.

Список використаних джерел і літератури

1. Маер Г. Руссо / Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера / Ганс Маер ; [пер. з нім. А. Богачова]. – К. : Тандем, 2002. – С. 285–314.
2. Муштук О. З. Политология: Учебно-методический комплекс / О. З. Муштук. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : ЕАОИ. 2008. – 384 с.
3. Berry J. M. The Advocacy Explosion / in: Public Policy: The Essential Readings / J. M. Berry ; [eds. S. Theodoulou & M. Cahn]. – New Jersey : Prentice Hall, 1995. – P. 317–324.
4. Cahn M. The Players: Institutional and Noninstitutional Actors in the Policy Process / in: Public Policy: The Essential Readings / M. Cahn ; [eds. S. Theodoulou & M. Cahn]. – New Jersey : Prentice Hall, 1995. – P. 317–324.
5. Fiorina M. Congress: Keystone of the Washington Establishment / in: Public Policy: The Essential Readings / M. Fiorina ; [eds. S. Theodoulou & M. Cahn]. – New Jersey : Prentice Hall, 1995. – P. 212–219.
6. Garson G. D. Group Theories of Politics /G. P.Garson. – California : Sage Publications Inc., 1978. – 215 p.
7. Hecl H. Issue Networks and the Executive Establishment in: Public Policy: The Essential Readings / H. Hecl ; [eds. S. Theodoulou & M. Cahn]. – New Jersey : Prentice Hall, 1995. – P.46–58.
8. Iyengar S. News That Matters. / in: Public Policy: The Essential Readings / S. Iyengar, D. Kinder ; [eds. S. Theodoulou & M. Cahn]. – New Jersey : Prentice Hall, 1995. – P. 295–305.
9. Light P. The Presidential Policy Stream /in: Public Policy: The Essential Readings / P. Light ; [eds. S. Theodoulou & M. Cahn]. – New Jersey : Prentice Hall, 1995. – P. 224–237.
10. Mayhew D. Congress: The Electoral Connection / in: Public Policy: The Essential Readings / D. Mayhew ; [eds. S. Theodoulou & M. Cahn]. – New Jersey : Prentice Hall, 1995. – P. 220–224.
11. Meier K. Regulation: Politics, Bureaucracy, and Economics / in: Public Policy: The Essential Readings / K.Meier ; [eds. S. Theodoulou & M. Cahn]. – New Jersey : Prentice Hall, 1995. – P.265–277.
12. Quatritsch H. Soverenitaet / H. Quatritsch // Historischesterburch der Philosophie ; [Ygrs. V. J. Ritter und K. Gruender]. – Bd .9. – Basel : Schwable&Co. AG, 1995. – S. 1104.
13. Theodoulou S. The Art of the Game: Understanding American Public Policy Making / S. Theodoulou, C. Kofinis. – Belmont, Ca. : Thomson Wadsworth, 2004. – 335 p.
14. Truman D. The governmental process: political interests and public opinion / D. Truman. – NY : A&Knopf, 1971. – 544 p.
15. Wilson J. Q. The Rise of the Bureaucratic/ in: Public Policy: The Essential Readings / J. Q. Wilson ; [eds. S. Theodoulou & M. Cahn]. – New Jersey : Prentice Hall, 1995. – P. 251–258.